

Boeken (ComputerArchitectuur):

of Gestructureerde Computer Architectuur, 2e versie;

Tanenbaum; A-S; isbn 90-395-1087-3;

of Structured Computer Organization(4e ed);

Tanenbaum; P-H; isbn 0-13-852872-1???

Boeken (BesturingsSystemen,
Interprocescommunicatie):

O.S., Achtergronden, werking en ontwerp;

William Stallings, A-S; isbn 90 395 1092 X;

of Leerboek Operating Systems;

Shay; A-S; isbn 90 395 0011 8;

of Operating Systems, Design and Implementation;

Tanenbaum; P-H; isbn 0-13-637331-3;

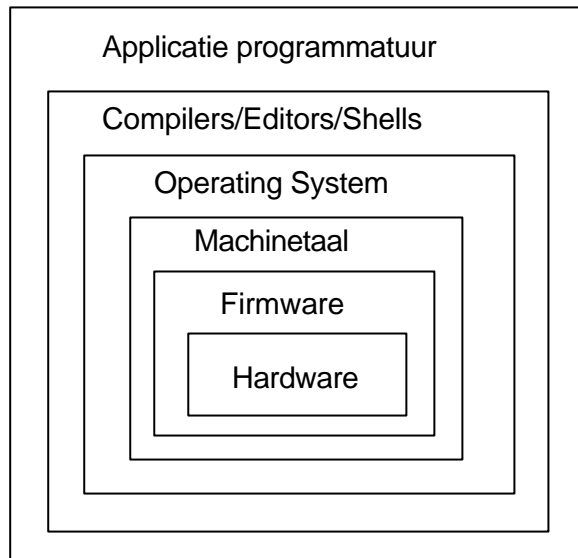
of Modern Operating Systems;

Tanenbaum; P-H; isbn 0-13-595752-4;

Boeken (OS 4e jaar):

- Operating System Design, Volume 1:
The XINU Approach (PC Edition);
Comer; P-H; isbn 0-13-638313-0;

VIRTUELE MACHINES

---> **BESTURINGSSYSTEEM als**

-- **VIRTUELE MACHINE**

Een Besturingssysteem is een verzameling
samenhangende programma's die een 'beperkt'
aantal middelen ter beschikking stelt aan een
'onbeperkt' aantal gebruikers.

Middelen:

-- Hardware:

CVE

werkgeheugen

I/U-apparaten

-- Software:

programma's

gegevens

---> BESTURINGSSYSTEEM als

-- MIDDELEN-BEHEERDER

GESCHIEDENIS

1e GENERATIE (1945 - 1955):

electronenbuizen
'single user'

2e GENERATIE (1955 - 1965):

transistoren
'batch'-systemen
'time-sharing'

3e GENERATIE (1965 - 1980):

geïntegreerde circuits
multiprogrammering
'batch'
'time-sharing'
"alleskunnende", concentratie
IBM S/360 / 370
virtueel geheugen
"Unbundling"

4e GENERATIE (1980 - 1990):

chips
persoonlijke computers
gebruikersvriendelijk
gedistribueerde systemen

Soorten besturingssystemen:

Naar gebruik

'Single-user, Single-tasking',

'Single-user, Multi-tasking',

'Multi-user, Multi-programmering',

Naar functie

'Batch',

Interactief,

Transactie,

'Real time',

'Embedded',

combinaties.

Enkele begrippen:

-Programma:

een formele beschrijving van een algoritme of een combinatie van algoritmes die door een computer geïnterpreteerd kan worden.

-Proces:

de (sequentiele) verwerking van programma's.

- 'Job':

een werkeenheid voor een computer.

-Taak:

een proces(onderdeel) dat een bepaalde taak uitvoert, onder verantwoordelijkheid van 1 gebruiker.

- 'single-user':

gebruiker beschikt over het gehele computersysteem.

- 'multi-user':

meerdere gebruikers tegelijkertijd per computersysteem.

-multiprogrammering:

meerdere processen worden (schijnbaar) simultaan verwerkt.

- 'multitasking':

multiprogrammering voor 1 gebruiker.

- 'multiprocessing':

meerdere processoren (CVE's).

Multiprogrammering en architectuur

Een consequentie van multiprogrammering:

-- Bescherming mbt

** programma-fouten,

** gebruik I/U-apparatuur,

** gebruik werkgeheugen,

** monopolisering van de CVE.

Remedies:

- 'trap'(interrupt)-mechanisme.
- CVE-toestand ('systeem', 'applicatie').
- 'SPOOL'en van I/U naar niet-simultane apparatuur.
- geheugentechnieken zoals:
  - grensregisters,
  - paginering,
  - segmentering.
- CPU-wekker('timer') en klokken.

Een OS biedt DIENSTEN aan:

- Verwerking van programma's
- Allocatie van werkgeheugen
- Invoer/Uitvoer operaties
- Allocatie van apparatuur
- Manipulatie van bestanden
- Fout-detectie/afhandeling
- Bescherming, Beveiliging

COMPONENTEN en hun functie

Proces-beheer:

- afhandeling van gebeurtenissen.
- realiseert interprocescommunicatie.
- realiseert tijdsverdeling van de CVE ('short term scheduling').
- realiseert het creeren van processen ('long term scheduling').

Geheugen-beheer:

- realiseert de verdeling van het werkgeheugen over de processen.

I/U-beheer:

- realiseert de fysieke I/U dmv 'device drivers'.

Bestands-beheer:

- vertaling van logische opdrachten naar fysieke opdrachten.
- alloceert een hulpmiddel aan een proces na toetsing van rechten.
- realiseert verschillende typen bestandsorganisatie.
- realiseert de administratie van bestanden en andere I/U-middelen.

Diversen:

- spool-processen.
- klok-beheer.

Multiprogrammering en processen

Multiprogrammering:

meerdere processen worden (schijnbaar)
parallel verwerkt.

--> (schijnbaar) parallel = concurrent

CVE-wisseling: nav gebeurtenissen
(interrupts en traps)

dus: processen worden op willekeurige
tijdstippen onderbroken.

--> proces-context
context-'switch'

Soorten interrupts en traps:

- system call
- I/U
- 'timer'
- programma-fout

PROCESTABEL :

{ proces-administratie }

PROCES :

Grootheid waarvoor een PCB bestaat in de
Proces-Tabel

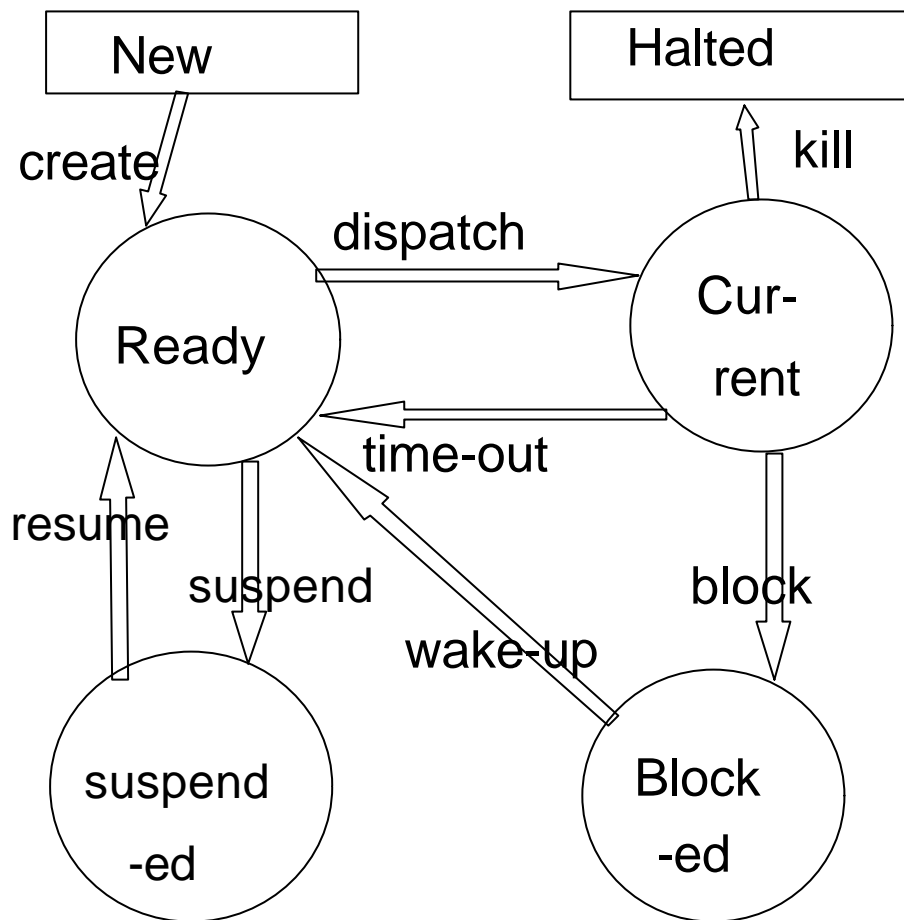
Context:

- PCB
    administratie-gegevens
- geheugenbeslag('core-image')
    instructies
    data
    (stapel)
- registers
    instructie-teller
    (stapel-wijzer)
    andere registers

Proces-toestanden:

'Current':	wordt verwerkt
'Ready':	gereed voor verwerking
'Blocked':	wachtend op gebeurtenis
'Suspended':	tijdelijk opgeschort

Proces-toestand-overgang-diagram

Toestandsovergangen:

'Create':   nieuw proces --> ready
'Dispatch':   ready proces --> current
'Time-out':   current proces --> ready
'Block':   current proces --> blocked
'Wake-up': blocked proces --> ready
'Kill':   current proces --> halted
'Suspend': ready proces --> suspended
'Resume':   suspended proces --> ready

INVOER / UITVOER

Fysiek: apparaat-eenheid

blok-georiënteerd

karakter-georiënteerd

Logisch: gebruikers-eenheid

veld

record

bestand

(databank)

Apparaat-onafhankelijk ("user interface")

Apparaat-afhankelijk ("device drivers")

Bestandsorganisatie

allocatie van schijfruimte

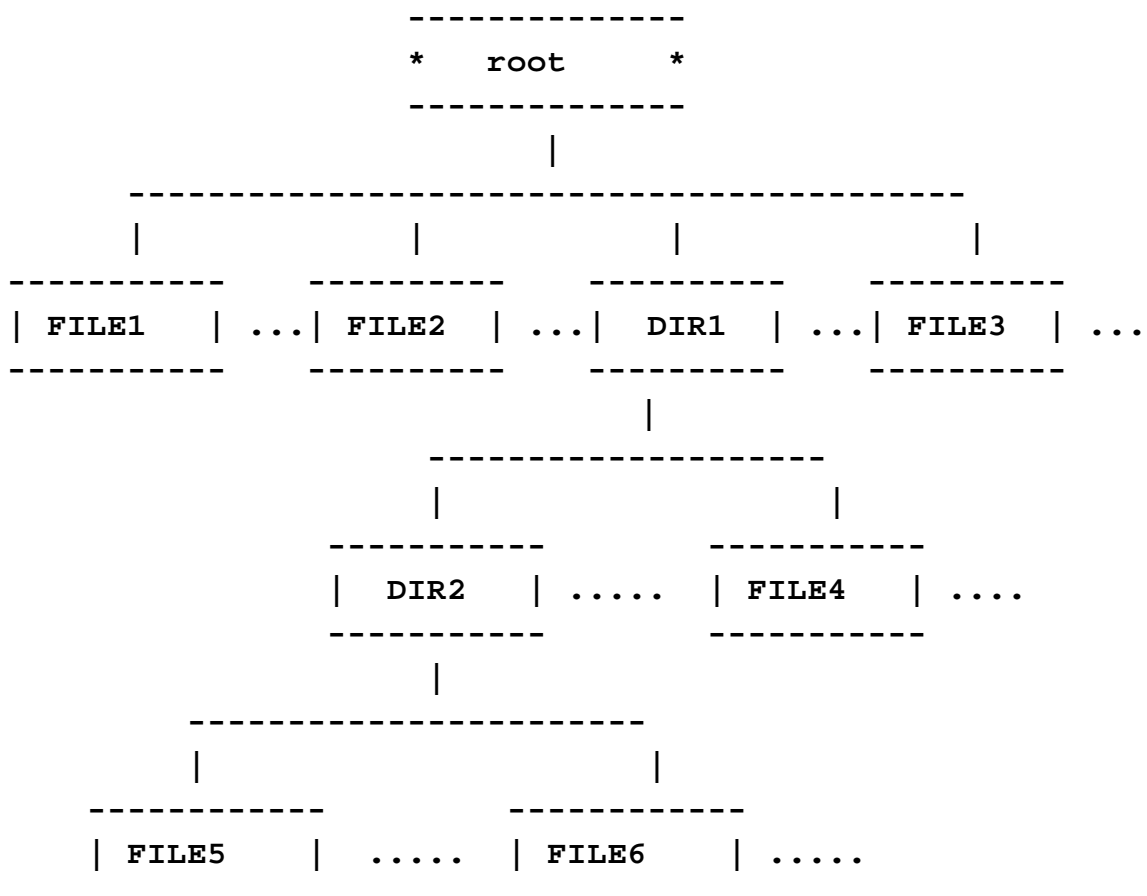
sequentieel

index-sequentieel

direct

'Directory': bestand waarin andere bestanden
worden geadministreerd

Hierarchisch bestands-systeem:

--> 'Root directory'

--> 'Current (Working) directory'

--> Padnaam

GEHEUGEN-BEHEER

Taak: toewijzen van werkgeheugen aan processen.

Hoe?: afhankelijk van architectuur.

Reële technieken:

- geen
- overlay
- swapping
- MFT
- MVT

Virtuele technieken:

- paginering
- segmentering
- gepagineerde segmentering

Interface OS - programma:

'SYSTEM CALLS'

mbt

I/U-beheer

Bestands-beheer

Proces-beheer

Geheugen-beheer

diversen

N B.: een 'Shell' (commando-interpreter) is
een (applicatie)programma.

System Calls voor Proces-Beheer

- creeer een proces
- wacht op een gebeurtenis
- signaleer een gebeurtenis
- manipuleer proces(kenmerken)
- stop een proces
- schort een proces op
- heractiveer een proces

System Calls voor Bestands-Beheer

- creeer / verwijder bestand.
- open / sluit bestand.
- lees / schrijf / positioneer.
- manipuleer bestand(skenmerken).
- creeer/verwijder directory.
- verander current directory.

System Calls voor Apparaat-Beheer

- apparaten: speciale bestanden

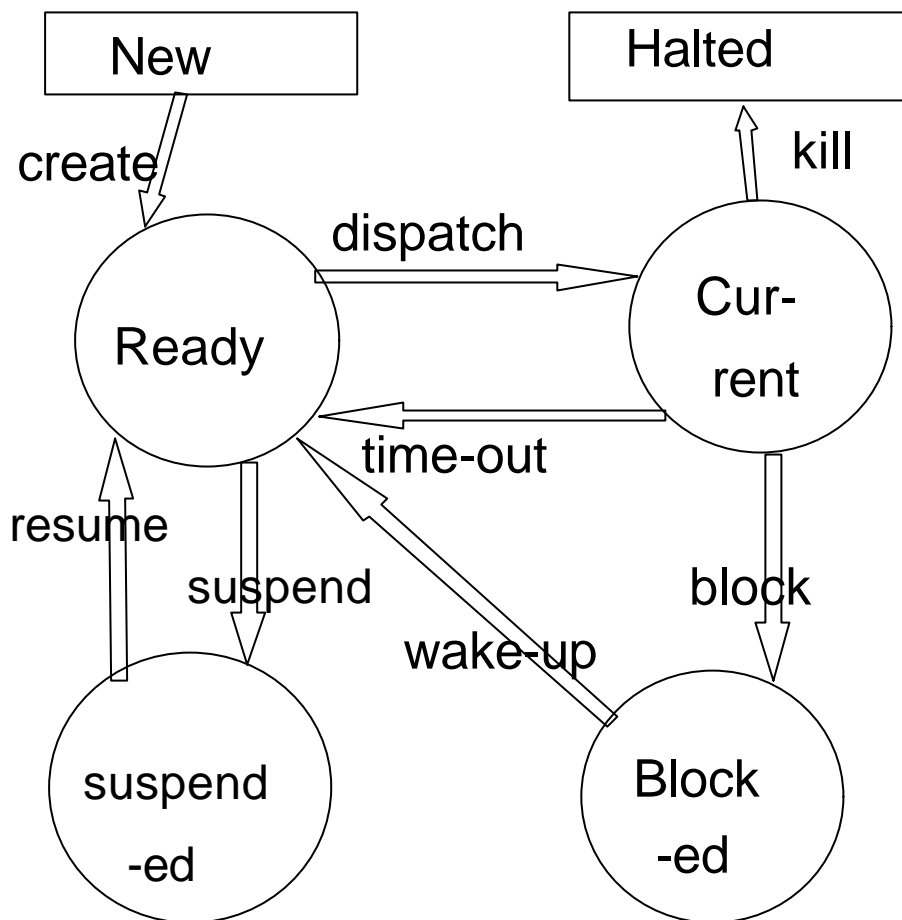
System Calls voor Bescherming

- manipuleer gebruikersid.
- manupuleer bestandsprotectie.

System Calls voor Tijd-Beheer

- manipuleer de klok.

Proces-toestand-overgang-diagram

Toestandsovergangen:

'Create':	nieuw proces --> ready
'Dispatch':	ready proces --> current
'Time-out':	current proces --> ready
'Block':	current proces --> blocked
'Wake-up':	blocked proces --> ready
'Kill':	current proces --> halted
'Suspend':	ready proces --> suspended
'Resume':	suspended proces --> ready

SCHEDULING (Werkindeling)

Short Term Scheduler: Ready -> Running

Long Term Scheduler: New -> Ready

Medium Term Scheduler: suspend, resume

(Disk Scheduler: later)

Criteria:

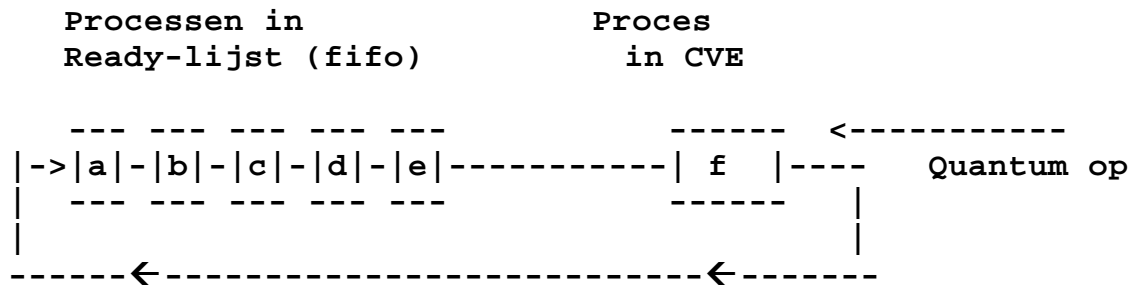
- eerlijkheid
ieder proces eerlijk deel CVE
- efficiëntie
maximaliseer zinvol gebruik CVE
- responstijd
optimaliseer tbv interactieven
- doorlooptijd (turn-a-round)
minimaliseer tijd t/m uitvoer
- bezettingsgraad (throughput)
maximaliseer # processen / uur

Scheduling Algoritmen (algemeen):

- preemptive ("CVE afneembaar")
- non-preemptive ("CVE niet afneembaar")

Round Robin (preemptive)

Ieder proces krijgt gedurende een tijds-interval (= QUANTUM) de CPU toegewezen.

- eenvoudig
- eerlijk
- geschikt voor interactief

Probleem: Quantum-grootte

klein: niet efficient

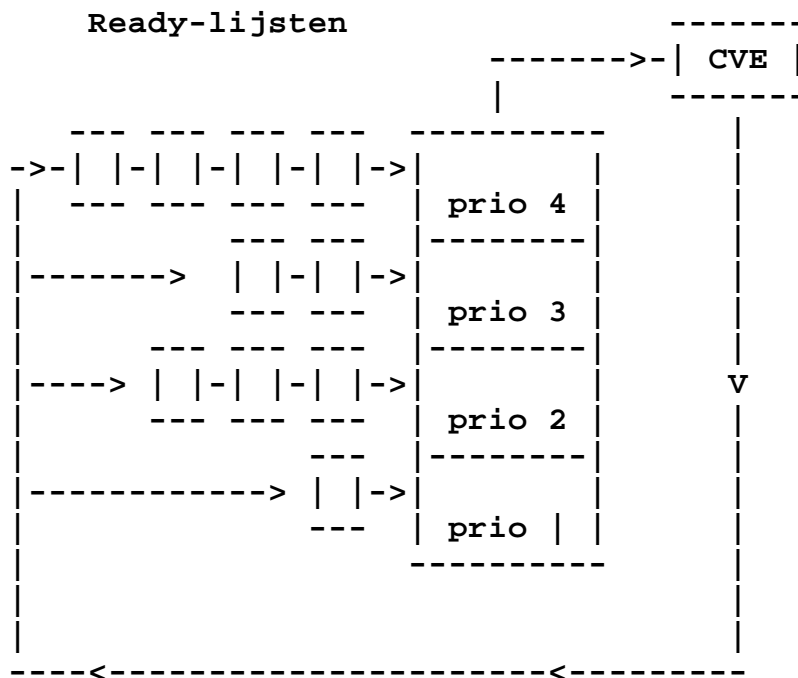
groot: slechte respons

vuistregel: 100 msec

Scheduling op grond van prioriteiten

Per prioriteit een Ready-Lijst

Per Ready-Lijst bv: RR, FIFO

- preemptive vs (per prio)non-preemptive
- prioriteit statisch of dynamisch
- I/O-gebonden vs CVE-gebonden

VB: $Prio := 1 / f$
waarin f = verbruikte deel van laatste quantum

- zonder dynamische prioriteitsaanpassing kans op uithongering van lage prioriteiten

Meer wachtrijen

Processen worden ingedeeld in een van meer wachtrijen op grond van bepaalde criteria.

Voorbeeld:

Elke wachtrij heeft een eigen quantum, naarmate het quantum van een wachtrij kleiner is wordt hij eerder geselecteerd.

Afhankelijk van het gedrag van een proces, wordt het in een bepaalde wachtrij geplaatst.

Is een proces CVE-gebonden, dan wordt het in een wachtrij met een groter quantum geplaatst.

Maakt een proces zijn quantum niet vol, dan wordt het in een 'hogere' wachtrij geplaatst;
overschrijdt een proces zijn quantum, dan wordt het in een lagere wachtrij geplaatst.

Shortest Job First (SJF)

- non-preemptive ('run-to-completion')
- voor batch-systemen
- afhankelijk van door de gebruiker opgegeven rekentijd (pasop: misbruik)

nadeel:

uithongering mogelijk, remedie: aging

voordeel:

gemiddelde doorlooptijd minimaal

Ook voor interactief??

Beschouw elke 'CPU-burst' als een job en schat de duur van de volgende burst naar aanleiding van de dueren van voorgaande bursts.

vb: exponentieel gemiddelde

$$t_{n+1} = a t_n + (1-a) T_n$$

schatting	vorige	geschiedenis
volgende burst	burst	

Scheduling met garantie

- gebruiker krijgt ongeveer $1/n$ -de van de beschikbare CPU-tijd als er n gebruikers zijn

dwz:

recht = verbindingstijd / n (stel = a)

bekend is hoeveel reeds gebruikt (b)

Dan: naarmate a/b groter is, wordt het proces eerder geselecteerd.

Deadline

- het proces dat de grootste kans heeft om zijn deadline te missen, wordt geselecteerd.

Scheduling op twee niveaus

- samenwerking tussen 'short-term'- en 'medium-term'-schedulers.

Geheugenbeheer

Primair (werk-, voorgrond-) geheugen

- Direct refereerbaar door de CPU
- Per cel adresseerbaar
- Vergankelijk
- Snel
- Duur

Secundair (achtergrond-) geheugen

- Niet direct refereerbaar door de CPU
- Blok adresseerbaar
- Niet vergankelijk
- Langzaam
- Goedkoop

Reëel (fysiek) geheugen:

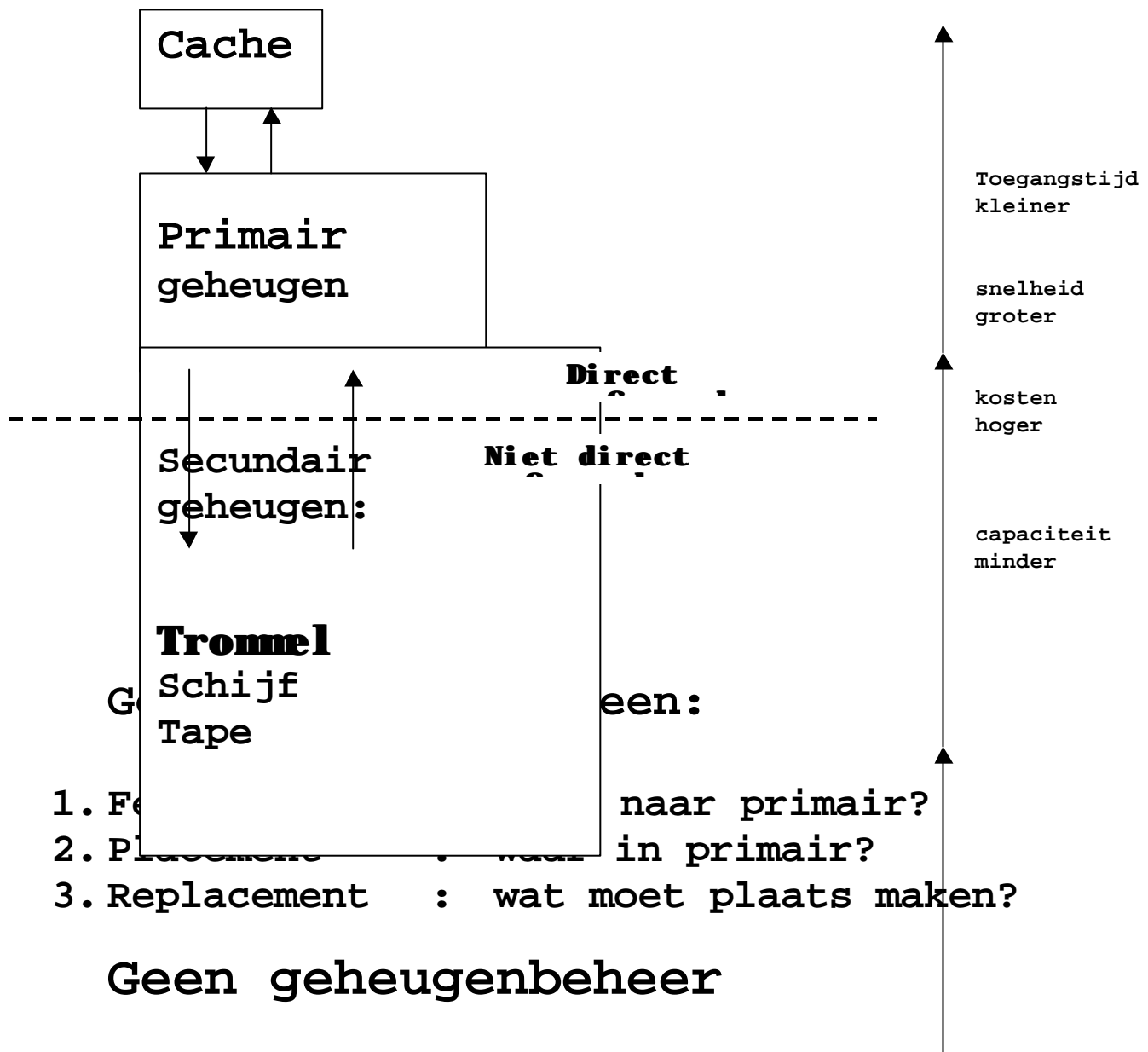
Werkelijk aanwezig (werk)geheugen

Virtueel geheugen:

Schijnbaar aanwezig (werk)geheugen

NB: geheugens zijn van grote invloed geweest op de ontwikkeling van besturingssystemen.

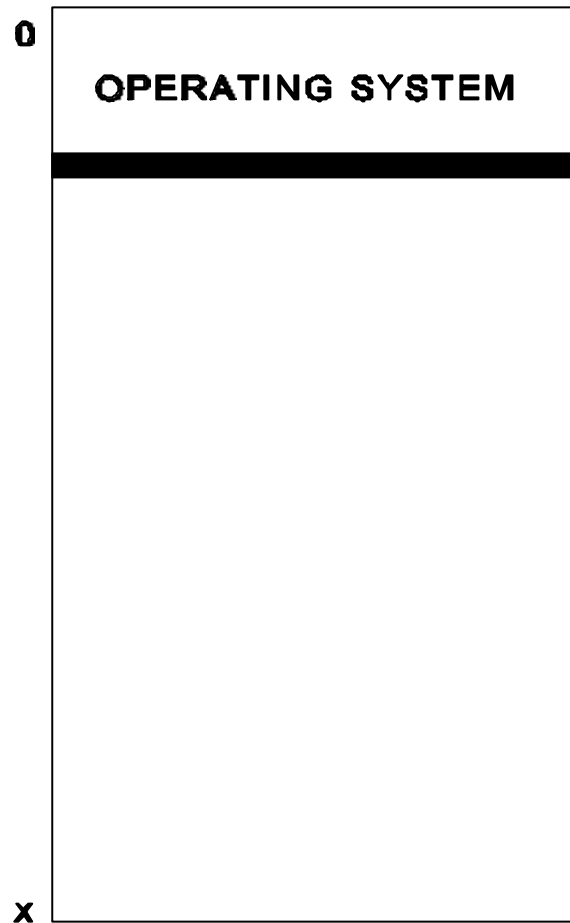
Geheugen- hiërarchie

Geen geheugenbeheer

Kenmerk: reëel

gebruiker regelt zelf

Mogelijkheden:

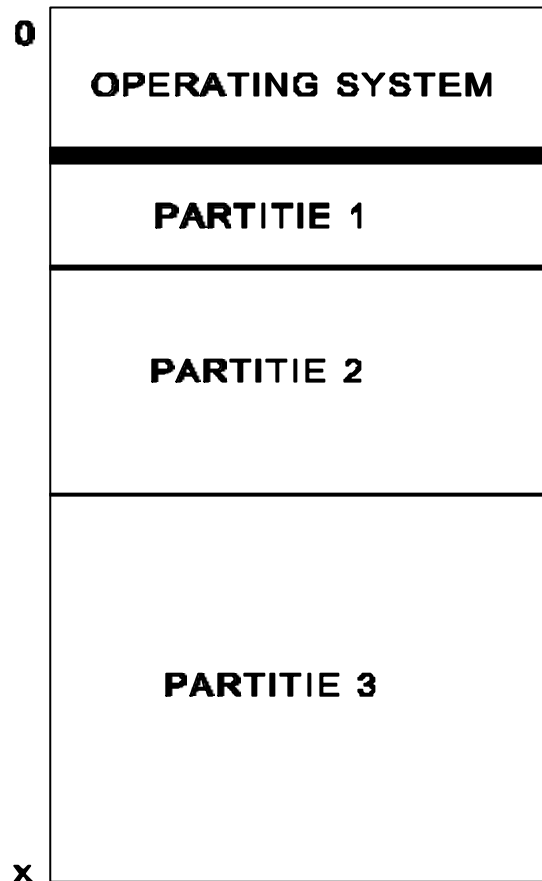
overlay (één gebruiker)

swapping (meer gebruikers)

Fragmentatie niet relevant

M F T : Multiprogramming with a Fixed number of Tasks (vaste partities)

Kenmerk: reëel
vaste geheugenindeling
(wel instelbaar)

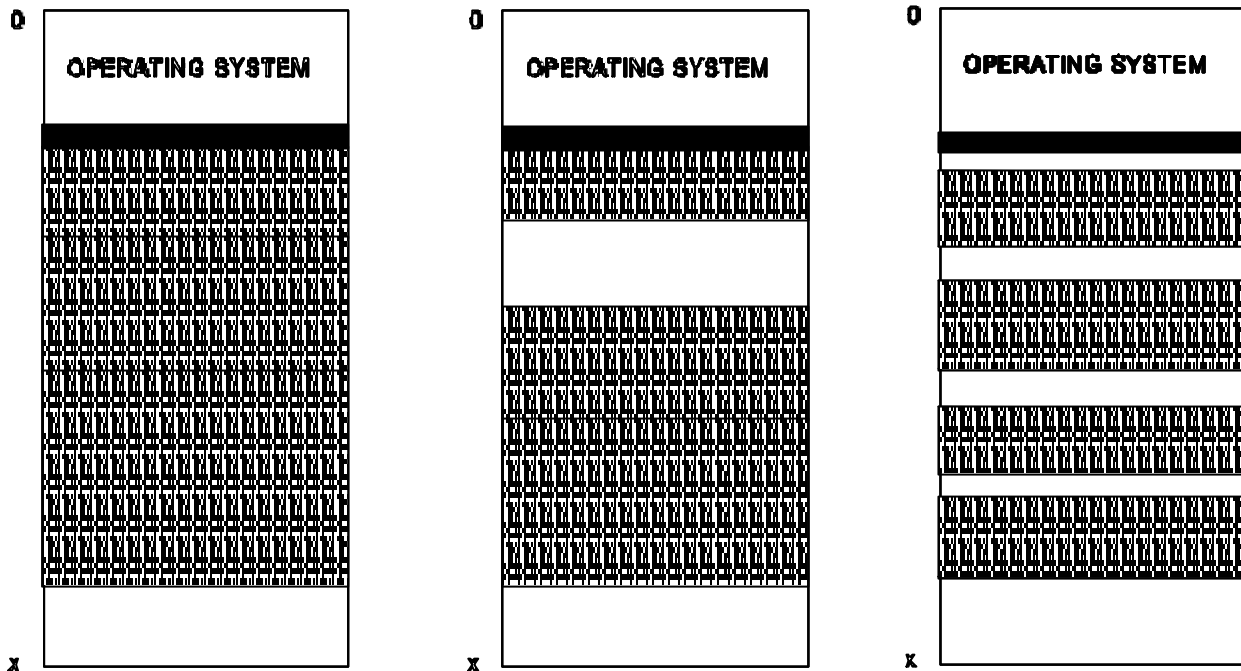

nadelen: niet flexibel
interne fragmentatie
programmagrootte gelimiteerd

overlay: mogelijk
swapping: mogelijk

M V T : Multiprogramming with a Variable number of Tasks (variabele partities)

Kenmerk: reëel

veranderende geheugenindeling

nadelen: gaten
externe fragmentatie
programmagrootte gelimiteerd

overlay: mogelijk

swapping: mogelijk

remedies tegen onbruikbare gaten:

- samensmelten
- optimaal vullen:
  - . "first fit": eerst passend
  - . "best fit": best passend
  - . "worst fit": slechtst passend
  - . "quick fit": meerdere lijsten
- verzamelen (compaction)

- Voorafgaande indelingen hebben betrekkelijk eenvoudige gevolgen voor de hardware: een paar registers per programma, elk adres moet gevalideerd worden.
- Uitgangspunt is dat programma's als ze verwerkt worden, volledig in het primair geheugen aanwezig zijn.

De nu volgende beheersmethoden

- Paginering
- Segmentering

maken het mogelijk dat programma's slechts gedeeltelijk aanwezig zijn.

➤ Geschikt voor "virtuele" technieken

Virtueel geheugen

Overwegingen:

- Verwerking is "plaatselijk"
  - m.b.t. plaats
  - m.b.t. tijd
- Elke instructie en elk gegeven is slechts tijdelijk nodig
- Laad niet alles tegelijk maar haal slechts dat wat nodig is ("working set")

Gevolg: ruimte voor meer processen

Opmerking:

Het moet transparant zijn voor de gebruiker.

Verantwoording

"Plaatselijkheid" (Eng: Locality)

- **Plaats:** de kans dat plaatsen in de omgeving van een gerefereerde plaats ook aangesproken zullen worden, is groot.
Bijv. Arraybewerkingen.
- **Tijd:** de kans dat een aangesproken plaats binnen afzienbare tijd weer gerefereerd zal worden, is groot.
Bijv. Lussen.

Weinig gebruikte programmadelen *(80-20regel)*

Gebruiksgemak:

- Meer multiprogrammering
- Grote adresruimte voor de gebruiker

Implementatie-mogelijkheden

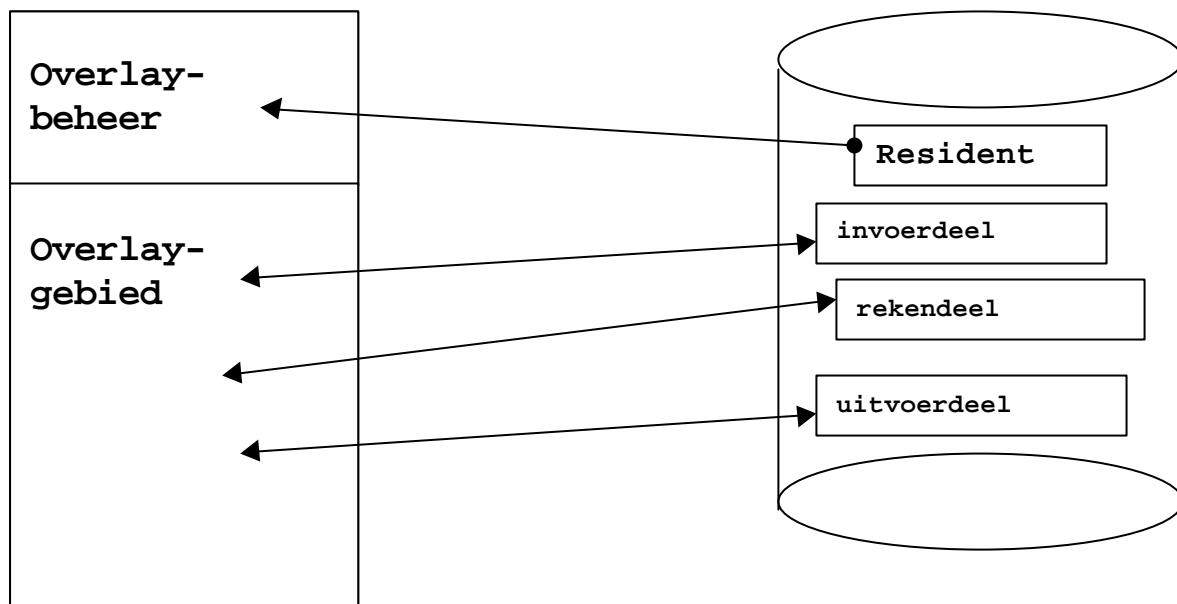
- Gebruiker doet het zelf: overlays
- Systeem regelt het: paginering
- Logische indeling door gebruiker,
implementatie door systeem: segmentering

Optimaal combinatie Paginering / segmentering

Beslissingen:

- Fetch : wanneer?
- Placement : waar?
- Replacement : wat weg?

Overlay

Primair van de
gebruiker

Secundair

De gebruiker bepaalt zelf de "swapping"
binnen het eigen gebied.

Toepasbaar voor alle reele geheugensystemen.

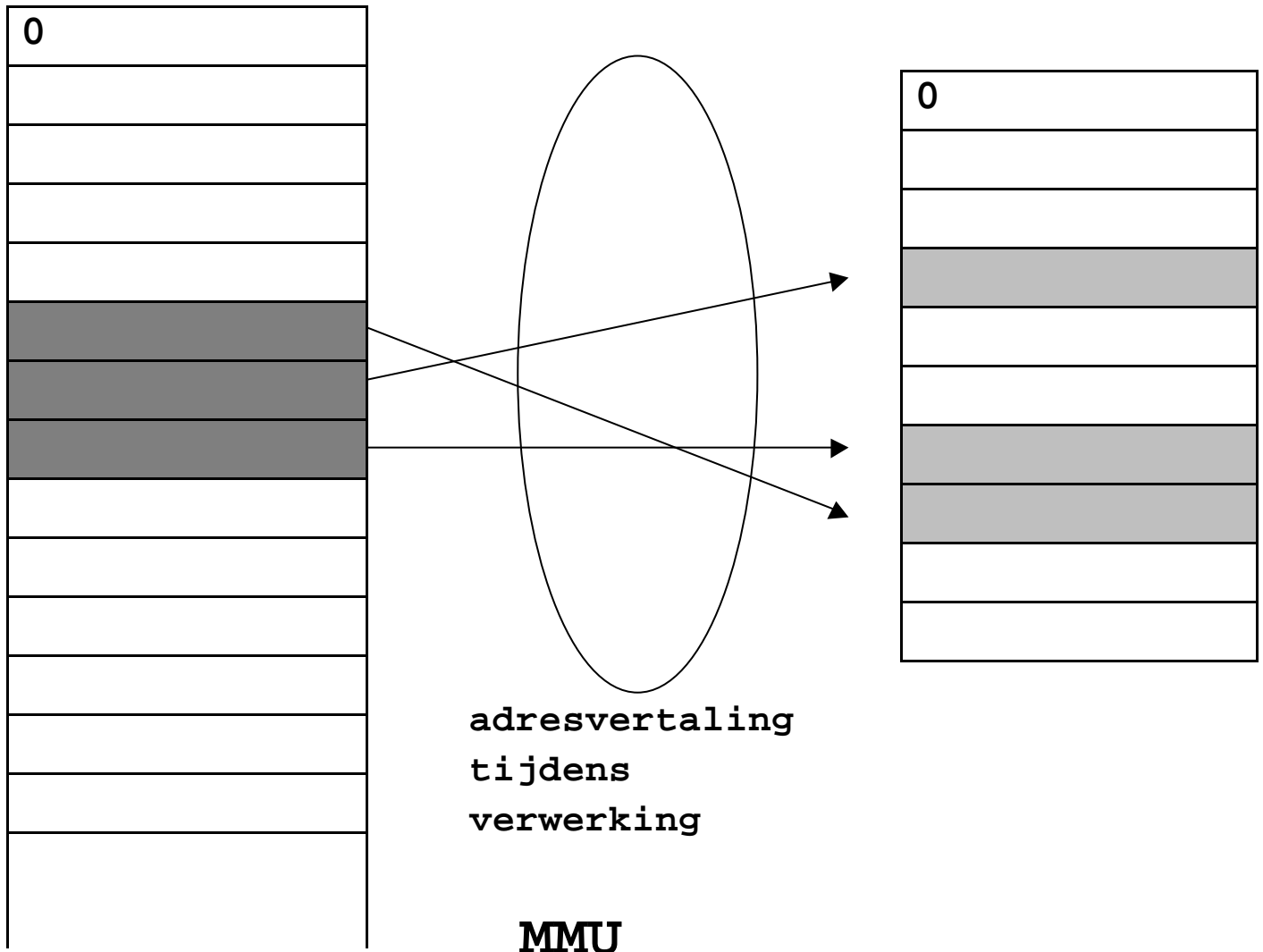
- Fetch : gebruiker bepaalt
- Placement : gebruiker bepaalt
- Replacement : gebruiker bepaalt

Virtueel

Reeel geheugen: fysiek aanwezig geheugen

Virtueel geheugen: schijnbaar aanwezig geheugen

Koppeling tussen reeel en virtueel

Virtuele
adresruimte
=
Adresruimte
van de
gebruiker

Fysieke
adresruimte

Paginerings

- De virtuele adresruimte is verdeeld in blokken van vaste lengte (pagina's, pages)
- Het fysieke geheugen is verdeeld in blokken van dezelfde lengte (kaders, frames)
- Per gebruikersproces is een paginatabel in primair geheugen beschikbaar waarin de toestand van elke pagina vastgelegd is.
- Een logisch adres bestaat uit een paginanummer gevolgd door de relatieve positie binnen de pagina (offset)

Paginerings

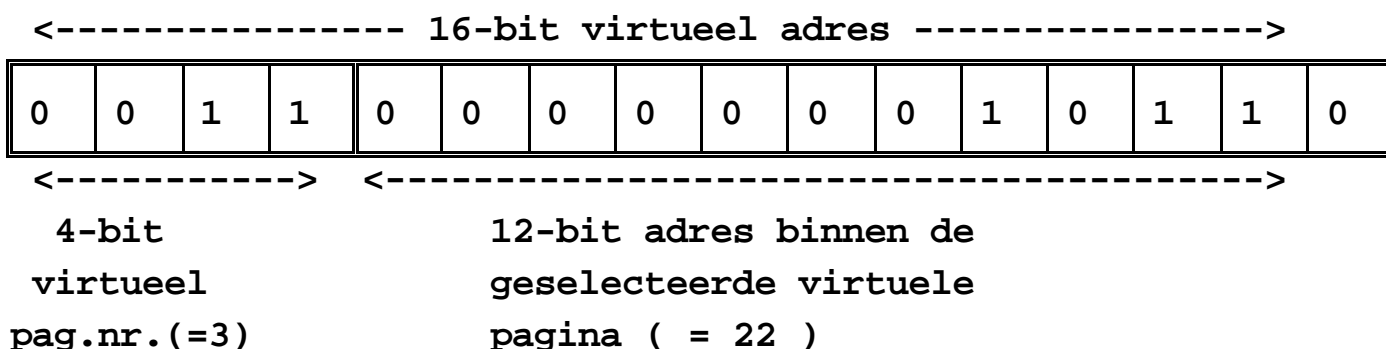
64k virtuele adresruimte

32k fysiek geheugen

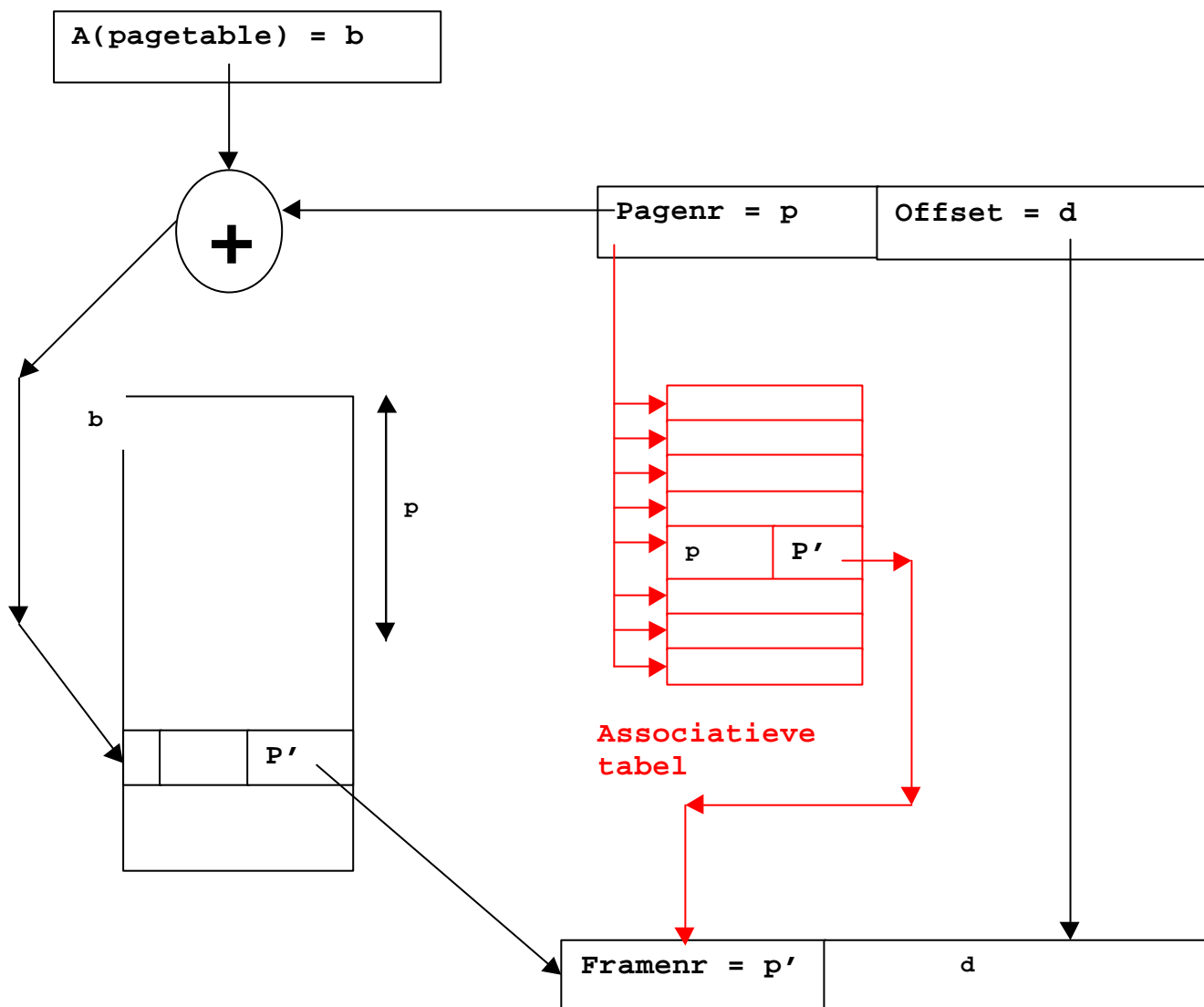
Virtueel adres van pagina

Fysiek adres van kader

0 >>	pagina 0	4k	0 >>	kader 0	4k
4096 >>	pagina 1	4k	4096 >>	kader 1	4k
8192 >>	pagina 2	4k	8192 >>	kader 2	4k
12288 >>	pagina 3	4k	12288 >>	kader 3	4k
16384 >>	pagina 4	4k	16384 >>	kader 4	4k
20480 >>	pagina 5	4k	20480 >>	kader 5	4k
24576 >>	pagina 6	4k	24576 >>	kader 6	4k
28672 >>	pagina 7	4k	28672 >>	kader 7	4k
32768 >>	pagina 8	4k			
36864 >>	pagina 9	4k			
40960 >>	pagina 10	4k			
45056 >>	pagina 11	4k			
49152 >>	pagina 12	4k			
53248 >>	pagina 13	4k			
57344 >>	pagina 14	4k			
61440 >>	pagina 15	4k			

Adresvertaling bij paginering

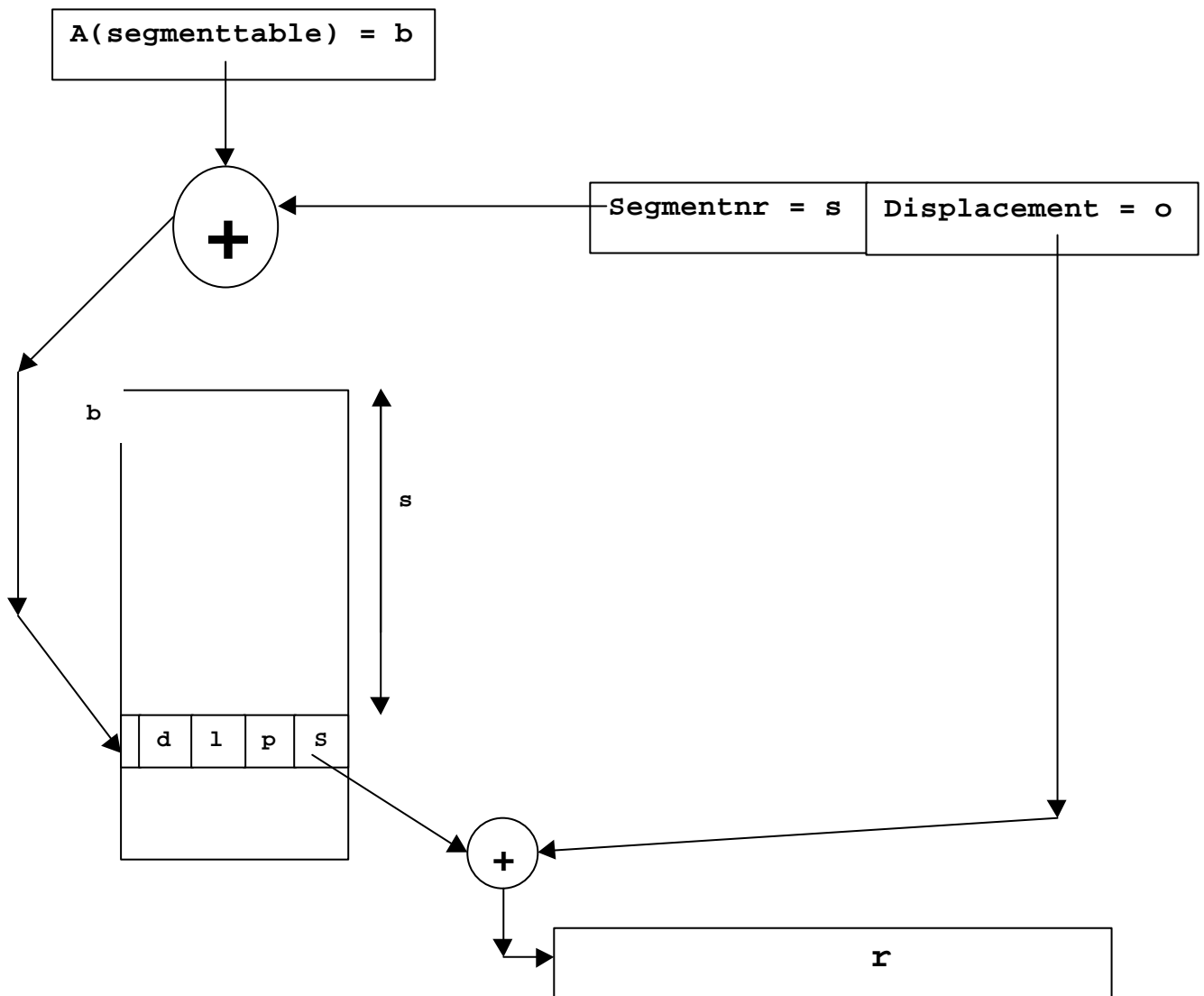

Een associatieve tabel van 8 of 16 plaatsen zorgt voor een "hitrate" van meer dan 90%.

Segmentering

- De virtuele adresruimte wordt door de gebruiker verdeeld in delen van verschillende grootte . Elk deel wordt een apart objectmodule met als beginadres 0. Elk deel krijgt een nummer. Zo' n deel heet een segment.
- Per gebruikersproces is een segmenttabel in primair geheugen beschikbaar waarin de toestand van elk segment vastgelegd is.
- Een logisch adres bestaat uit een segmentnummer gevolgd door de relatieve positie binnen het segment (displacement)

Adresvertaling bij segmentering

Opmerkingen:

d = schijfadres

l = lengte

p = protectie

S = segmentadres

r = reëel adres

- wordt vergeleken met l
- toegangsrecht (p) wordt getoetst (r w e a)
- eventueel associatieve tabel

Aspecten van PAGINERING:

- Verdeling van “fysieke” eenheden
- Externe fragmentatie bestaat niet
- Interne fragmentatie in laatste pagina van het gebruikersprogramma
- Extra geheugen referentie door de pagina tabel
- **Dus:** hardware oplossing nodig
  - Gemeenschappelijk gebruik van pagina 's
  - Herbetreedbare (reentrant) code
- Aparte data pagina's
- Protectie op pagina-niveau
- Keuze: pagina grootte (belangrijk bij virtueel geheugen)

Aspecten van SEGMENTERING

- Verdeling in “logische” eenheden
- Externe fragmentatie als bij MVT
- Interne fragmentatie bestaat niet
- Extra geheugenreferentie voor de segment-tabel
- **Dus:** hardware oplossing nodig
  - Gemeenschappelijk gebruik van segmenten
  - Herbetreedbare (reentrant) code
- Aparte data segmenten
- Protectie op segment niveau

Dus: logisch daarom meer mogelijkheden dan bij paginering

Paginerings/Segmentering

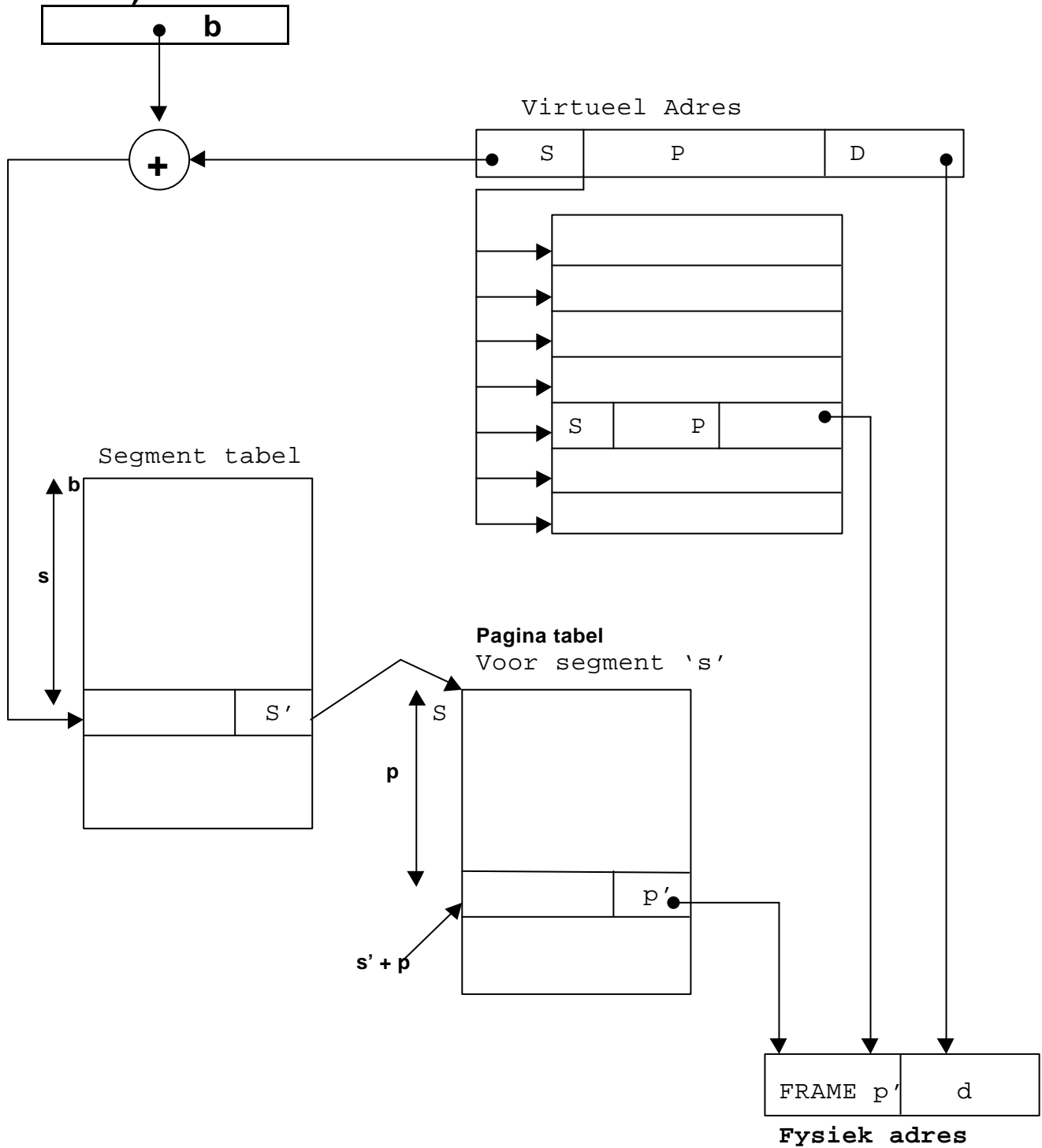
Adres:

Adresvertaling:

Regular:

A (Segment
Tabel)

protectie op segment-niveau

Vergelijking paginering – segmentering

	paginering	segmentering
Opbouw van de geheugenstructuur	Systeem – “fysiek”	Gebruiker – “logisch”
Bescherming	RWEA onnatuurlijk meestal niet aanwezig	RWEA goed mogelijk op segmentniveau
Efficiënt geheugengebruik	Weinig verlies op interne fragmentatie	Externe fragmentatie zie MVT
“sharing”	Problematisch (partiële pagina's, uitbreiding)	Simpel
Soort systemen	interactief	Productie

Gepagineerde segmentering combineert de voordelen van paginering en segmentering.

Protectie op segmentniveau.

Echter drie geheugenreferenties zijn nodig dus hardware voorzieningen zijn nodig

PAGINERING:

Uitgangspunt: Een pagina wordt pas geladen als ernaar gerefereerd wordt

DEMAND PAGING

Wat gebeurt er?

Het programma staat in zijn geheel op secundair geheugen

Als het programma verwerkt wordt, is de desbetreffende pagina in primair geheugen aanwezig.

Stel een adres wordt aangesproken in een andere pagina.

1. Het adres wordt gevalideerd
2. Het adres mapping mechanisme bepaalt met behulp van de pagina tabel of de betrokken pagina reeds aanwezig is in het primair geheugen
3. Wel aanwezig: ga voort bij 1
Niet aanwezig: een "pagefault" interupt wordt gegenereerd
4. Het gebruikersproces stopt en de "pagefault" wordt doorgegeven aan de component: "geheugenbeheer".

Acties van het O.S.:

- Zoek een vrij frame (placement)
- Geef opdracht aan de "page driver" om de betrokken pagina van secundaire geheugen te halen
- Als binnen, dan wordt de administratie bijgewerkt
- Geef aan het betrokken proces door dat het weer verder kan

Wat is hiervoor nodig:

- Aangepaste architectuur (hardware)
- Paginatabellen
- Snel achtergrondgeheugen
- Geheugenbeheerroutines
- Speciale I/O-routines

Wat zijn de kosten van een geheugen referentie in een virtueel (demand paging) systeem in vergelijking met een "gewone" geheugen referentie?

dwz. Wat is de effectieve (gemiddelde) toegangstijd?

Stel geheugentoegangstijd = m_a

Stel kans op pagefault = p

Stel gemiddelde effectieve toegangstijd = e_{ma}

→ bepaal: $e_{ma} = (1-p) * m_a + p * \text{"pagefaulttijd"}$

Acties bij een pagefault:

1. Trap O.S.
2. Bewaar registers en PS
3. Bepaal soort trap (pagefault)
4. Valideer het adres en bepaal de plaats van de pagina op secundair geheugen
5. Bepaal vrij frame *
6. Geef leesopdracht
7. Wacht voor de schijf
8. Seek/latency op schijf
9. Overdracht
10. Interrupt page binnen
11. Bewaar registers en PS van onderbroken proces
12. Bepaal de interrupt
13. Pas pagina administratie aan
14. Wacht op dispatch van het proces
15. Herstel de registers en PS en ga door met de betrokken instructie

*: we nemen aan dat er een vrij frame is.

In hoofdzaken:

1. Behandeling pagefault interrupt
2. Binnen halen van de pagina
3. Herstart acties

Karakteristieke getallen:

1 + 3 : 100 – 1000 μ sec

drum swap: 9 msec

schijfswap (bewegende kop): 30 msec

➔ gemiddelde pagefault tijd: 10msec
stel “gewone” geheugen referentie: 1 μ sec

$$\begin{aligned}\overline{\text{ema}} &= (1 - p) + 1 \mu\text{sec} + P * 10 \text{ msec} \\ &= 1 + 9999 * P \mu\text{sec}\end{aligned}$$

Als we minder dan 10% degradatie wensen dan moet:

$$1.10 > 1 + 9999 * P$$

$$0.10 > 9999 * P$$

$$P < 0.00001$$

Resumé:

Fetch:

- demand
- anticiperend

Placement: geen probleem bij paging

Replacement: ?

Als een frame geleegd moet worden t.b.v. een nieuwe pagina, moet de oude inhoud bewaard worden. → overhead wegschrijven naar schijf

Daarom: DIRTY bit per frame tegen overbodig wegschrijven

Blijft de vraag:

Welke frame moet geleegd worden?

→ Replacement strategieën

Willekeurige replacement:

- Simplele en snelle strategie
- Weinig efficient (alle pagina's even grote kans)

FIFO:

- Tijdregistratie bij fetch van een pagina
- **Intuïtief redelijk**
- Niet goed bij veel "sharing"

De "FIFO tegenstrijdigheid"

Referenties

	pf
A	*
B	*
C	*
D	*
A	*
B	*
E	*
A	-
B	-
C	*
D	*
E	-

Met 3 frames

A	-	-
B	A	-
C	B	A
D	C	B
A	D	C
B	A	D
E	B	A
E	B	A
C	E	B
D	C	E
D	C	E

met 4 frames

pf

A	-	-	-
B	A	-	-
C	B	A	-
D	C	B	A
D	C	B	A
E	D	C	B
A	E	D	C
B	A	E	D
C	B	A	E
D	C	B	A
E	D	C	B

LRU: (Least Recently Used)

- Bij referentie krijgt een pagina een “tijdstempel”
- Veel extra administratie
  - Tijd in pagetabel entry
  - Lijst manipulatie

→ hardware voorzieningen nodig

LFU: (Least Frequently Used)

- Teller per pagina, opgehoogd bij referentie
- Gevaar: nieuwe pagina's nog weinig gebruikt in het verleden gebruikt blijft aanwezig

NUR: (Not Used Recently)

- Twee bits per pagina
  1. Reference bit
  2. Modified bit

Wordt een pagina gerefereerd: $r \leftarrow 1$

Wordt in een pagina geschreven: $m \leftarrow 1$

- Periodiek worden alle r-bits op 0 gezet
- Replacement schema

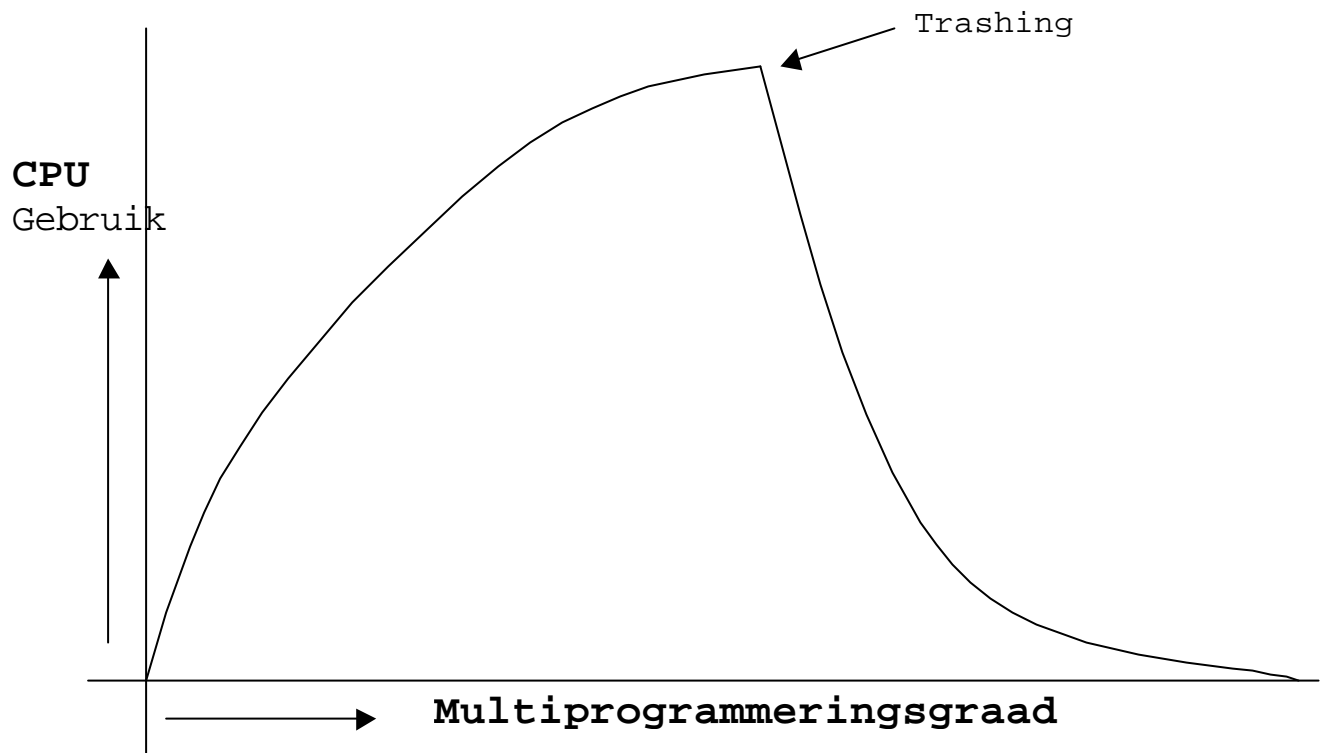
1^e $r = 0, m = 0$

2^e $r = 0, m = 1$

3^e $r = 1, m = 0$

4^e $r = 1, m = 1$

Het verschijnsel TRASHING

Er moet in het werkgeheugen ruimte zijn voor de "actieve" pagina's van actieve processen

Remedies tegen Trashing:

- **Pagefault frequentie**
  - Ondergrens: als PFF “te laag”, - verminder aantal frames
  - Bovengrens: als PFF “te hoog”, - vermeerder aantal frames
- **Working set**

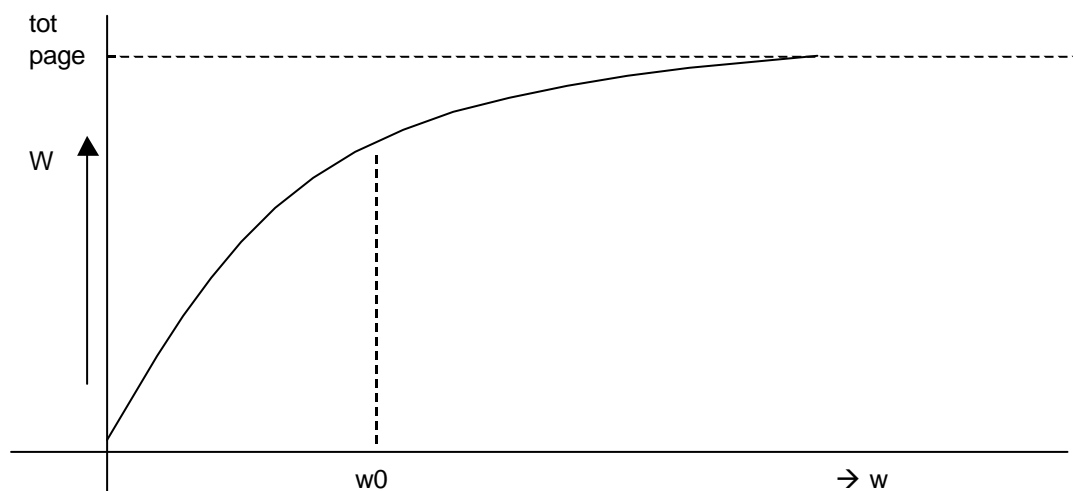
Het toegewezen aantal frames wordt bepaald door het aantal pagina's in het recente verleden gerefereerd is.

Bepalen van de working set:

Bekijk het verleden

Def: $W(t,w)$ = verzameling pagina's gerefereerd in het tijdsinterval $\langle t-w, t \rangle$

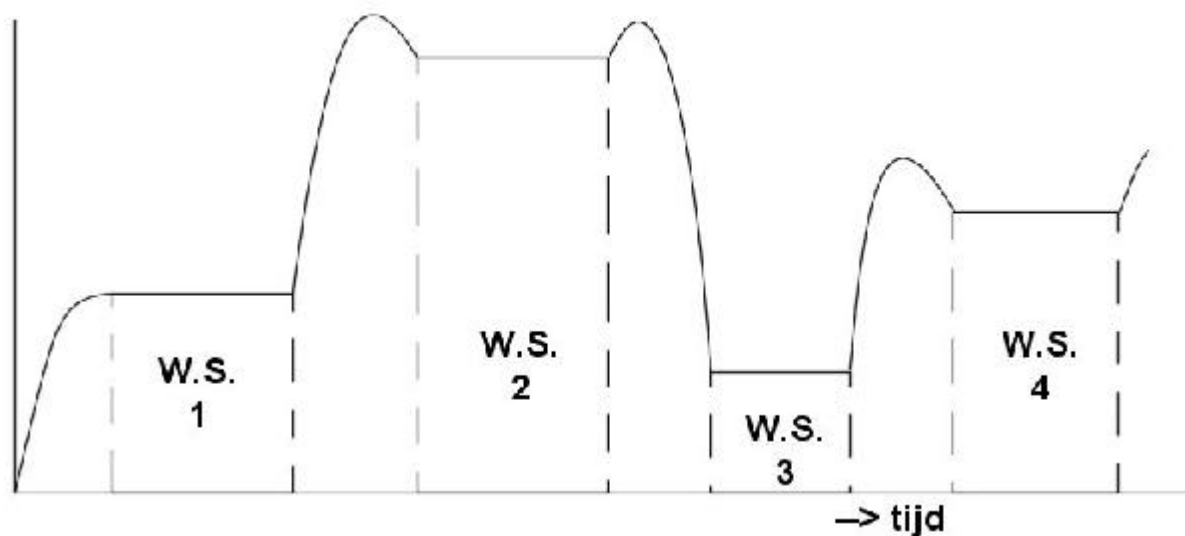
Verwachting van W :

Dus: hoe groter w_0 , des te minder verandert W . w_0 dient in de praktijk bepaald te worden

Extra probleem:

Per proces varieert de grootte van de w.s. tijdens de executie

De working set verandert in de tijd.

I/O-beheer

OS is de schakel tussen gebruiker en apparaat: eenvoudig en transparant.

Waarom centraal?

- alle I/O-apparaten zijn verschillend
- verschil in snelheden van cpu en I/O-apparatuur
- communicatie tussen verschillende elektronische (en mechanische) apparaten is complex
- optimalisatie van multiprogrammering
- allocatie van apparatuur

Soorten Apparatuur

- blok- georiënteerd:
    blok als transporteenheid, elk blok
    afzonderlijk toegankelijk ('seek')
    bijv. schijf, tape?
- karakter- georiënteerd:
    karakter is transporteenheid, serieel
    (geen 'seek')
    bijv. terminal, printer, ..
- 'tussenvormen':
  - . 'unit-record'- apparatuur (ouderwets)
  - . bitmap-display
  - . plotter en vector-display
  - . klokken?

I/O-software in lagen:

Gebruikersprocessen:
maken i/o-aanvraag, formateren van i/o, e.d.
Apparaatonafhankelijke software:
naamgeving, beveiliging, verblokking, buffering, e.d.
Device-Drivers:
vullen van apparaatregisters, controleren toestand van apparaat.
Interruptafhandeling:
driver wekken als i/o gereed.
Hardware:
uitvoeren i/o, genereren interrupt als gereed.

Bestandsbeheer File Systems

Fysiek:

Achtergrondgeheugen, Secundair geheugen:
verzameling blokken

Volume DASD: schijf, trommel, partitie
Sequentieel: magneetband

Logisch:

Bestand

File

bestand = een verzameling samenhangende
gegevens, veelal voorzien van een
naam.

Het Besturingssysteem overbruggt het gat tussen de
fysieke en de logische structuur.

Bestandsbeheer beheert Bestanden.

- naamgeving
- structuur
- toegang
- gebruik
- bescherming
- implementatie

Naamgeving:

- bouwstenen:
  - . hoofd- en/of kleine letters
  - . cijfers
  - . speciale tekens
- structuur:
  - . twee of meer delen
  - . naam.extensie[.extensie...]
  - . conventies voor extensies

Structuur:

- sequentie van bytes (ongestructureerd)
voordeel: maximaal flexibel
nadeel: alles zelf organiseren
- sequentie van records (vaste lengte)
voordeel: os doet de recordorganisatie
- boom van records (b-tree)
zowel sequentieel als direct

Soorten bestanden:

- gegevensbestanden
  - . ascii
  - . binaire
    - * executeerbare
    - * object
    - * archief
- administratiebestanden (directorie)
- karakter-speciaal
- blok-speciaal

Toegang:

- sequentiëel
- direct

Attributen: zie lijst

- plaats (bijv dir,i-node)

Operaties:

- creëer	create
- verwijder	delete
- open	open
- sluit	close
- lees	read
- schrijf	write
- voegtoe	append
- positioneer	seek
- haal attributen	get attributes
- zet attributen	set attributes
- hernoem	rename

file descriptor:

```
int fd, in, buffer[BUFFER_AFMETING];
fd = open("Bestand", read_only);
in = read(fd, buffer, BUFFER_AFMETING);
close(fd);
```

Administratie van bestanden

directorie:

- boomgestructureerd (zie figuur)
  - . enkelvoudig, 1-niveau
  - . per gebruiker, 2-niveau
  - . meer-niveau (willekeurig)
  - . acyclische graaf (dwz met 'links' tbv gemeenschappelijk gebruik)
  - . één boom (Unix)
  - . boom per volume (Dos)
- padnaam
  - . absoluut
  - . relatief
- werk-directorie, actieve directory (working-, current- directory)
- bijzondere namen:
  - "." (punt, actieve directory)
  - ".." (puntpunt, ouder, parent)
- operaties op directories:

. creëer	create
. verwijder	delete, remove
. open dir	open dir
. sluit dir	close dir
. lees dir	read dir
. hernoem	rename
. koppel	link
. ontkoppel	unlink

Implementatie

Toewijzing (allocatie) van DASD-ruimte

Problematiek:

- efficiëntie
  - . gebruik
  - . toegang
- fragmentatie
- reorganisatie

* Aaneensluitende blokken:

voordeel: eenvoudige implementatie
          uitmuntende prestatie

problemen: lengte bekend?
          fragmentatie (als MVT)

* Ketting van blokken:

voordeel: geen fragmentatie
          ok voor sequentiële toegang

problemen: willekeurige toegang slecht
          ruimteverlies (wijzers)

* Ketting mbv index-blokken:

voordeel: index-sequentiëel: sequentiële en
          willekeurige toegang
          geen ruimteverlies tbv wijzers

problemen: meer I/O nodig
          ruimteverlies door indexblokken

* Ketting mbv blokkaart (Dos, Fat):

voordeel: nadelen van gewone ketting
geëlimineerd

problemen: gehele blokkaart nodig in ram

* Ketting mbv i-nodes (Unix, Minix):

lijkt op ketting met index-blokken:
wijzerblokken op meer niveaus:
direct, enkel-, dubbel-, tripel-indirect

opm: snel voor kleine bestanden, trager voor
grotere bestanden door de meervoudige
indirecties.

Ruimtebeheer op DASD-volumes

* Allocatie-eenheid

- sector en blok

* Vrije ruimte

- bitmap

- als bijzonder bestand mbv ketting

- in de blokkaart

* Quotering

Betrouwbaarheid

* Slechte blokken

- hardware: vervang door reserve, dit wordt door de controller gedaan mbv een lijst van slechte blokken
- software: bestandsbeheer alloceert slechte blokken aan een bestand

* Bewaren & herstellen Backup & recovery

- Periodieke dump
  - . simpel, systeem niet bruikbaar,
  - . eenvoudig herstel,
  - . laatste transacties verloren
- Incrementele dump
  - . veranderd bestand wordt bewaard
  - . tijdens gebruik
  - . ingewikkeld herstel
- Extra: Bewaren van alle transacties, als niets verloren mag gaan

* Consistentie van het bestandssysteem

Inconsistentie kan ontstaan als, terwijl er bestanden open zijn, het systeem crasht. Herstel is niet altijd mogelijk, wel kan de consistentie van blokken en bestanden getoetst worden.

Bijv CHKDSK (Dos), FSCHK (Unix)

Prestatie

Performance

- * Blok-cache (of buffer-cache)
  - vergelijk met paginering, techniek: LRU met categorie-indeling
  - gevoelig voor inconsistentie, daarom:
'write-through cache' (Dos);
SYNC system call, process UPDATE (Unix).
- * minimalisatie van de beweging van de arm ('seek') door aaneensluitende allocatie
- * allocatie op dezelfde cilinder met rotatie-optimalisatie
- * veelgebruikte blokken (directories, i-nodes) in het midden van de schijf
- * verdeling van een volume in cilinder-groepen

Beveiliging en Bescherming: lezen!

Directorie-ingang en BestandsAttributen van CP/M

<u>offset</u>	<u>inhoud</u>

0	identificatie van de eigenaar
1	naam van het bestand
9	extensie van de naam van het bestand
12	extent: vlag als meer dan 16 blokken
13	gereserveerd
15	aantal blokken gebruikt
16	16 bytes voor maximaal 16 bloknummers

Voor een bestand dat bestaat uit meer dan
16 blokken worden één of meer extra ingangen van
de directorie gealloceerd (opeenvolgend)

=====

Directorie-ingang en BestandsAttributen van UNIX

<u>offset</u>	<u>inhoud</u>

0	nummer van de i-node
2	naam van het bestand (14 bytes)

attributen in de betrokken i-node

Directorie-ingang en BestandsAttributen van MS-DOS

offset	inhoud
0	Naam van het bestand waarbij de eerste byte een speciale betekenis heeft: 00h: nooit gebruikt E5h: bestand is gewist 05h: 1e teken van de naam is E5h
8	bestands-extensie
11	bestands-attribuut bit 0: read only bit 1: hidden bit 2: system bit 3: volume label bit 4: subdirectory file bit 5: archive
12	gereserveerd
22	tijdstip van creatie of laatste verandering
24	datum van creatie of laatste verandering
26	clusternr (nummer van eerste gealloceerde cluster)
28	lengte van het bestand (lage 2 bytes)
30	lengte van het bestand (hoge 2 bytes)

Voorbeeld: MS-DOS: ketting mbv index (FAT)

Cluster= de eenheid waarin schijfruimte gealloceerd wordt.
Cluster van 5.25 DSDD diskette is twee opeenvolgende sectoren.

Clusterindeling van de 5.25 DSDD diskette:

	<u>spoor 0</u>									<u>spoor 1</u>								
sector	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	2	3	4	5	6	7	8	9
cyl 0	bt	f1	f2	f2	d	d	d	d	d	d	d	d	c-02	c-03	c-04			
cyl 1	c-05	c-06	c-07	c-08	c-09	c-10	c-11	c-12	c-13									
cyl 2	c-14	c-15	c-16	c-17	c-18	c-19	c-20	c-21	c-22									
.																		
cyl 39	c347	c348	c349	c350	c351	c352	c353	c354	c355									

waarin   bt = boot record, f1 = FAT, f2 = FAT(kopie),
              c_XXX = clusternummer.

De File Allocation Table registreert het clustergebruik in een "block (cluster) map".

Van het eerste aan een bestand gealloceerd cluster is het nummer vastgelegd in de betrokken directorie-ingang. Dit nummer verwijst naar de betrokken ingang in de FAT. In deze ingang staat het nummer van het volgende gealloceerde cluster of een code die aangeeft dat dit het laatste cluster van het bestand is, enz.

Dit betekent dat het aantal ingangen in de FAT tenminste 355 moet zijn en dat een FAT-ingang het getal 355 moet kunnen bevatten. Daarom heeft een FAT-ingang een lengte van 1.5 bytes. Gezien de clusternummering van 2 t/m 355 moeten er dus tenminste 354 FAT-ingangen aanwezig zijn. Dus zijn er voor de FAT twee sectoren gereserveerd. Om veiligheidsredenen houdt het systeem een extra kopie van de FAT bij.

Een FAT-ingang bevat dus een clusternummer van het volgende aan het betrokken bestand gealloceerd cluster

- of   een van de waarden FF8h t/m FFFh als dit het laatste cluster van een bestand is,
- of   000h als dit een vrij cluster is,
- of   een van de waarden FF0h t/m FF6h als dit een speciaal MS-DOS cluster is,
- of   FF7h als dit een "bad" (niet te gebruiken) cluster is.

Clusternummering begint bij 2 omdat de eerste twee FAT-ingangen speciale gegevens bevatten: de eerste byte bevat de omschrijving van het betrokken medium, bijv FDh voor een 5.25 DSDD-diskette, de rest bevat altijd FFh.

NB: FAT-ingangen kunnen twee bytes groot zijn afhankelijk van het betrokken medium.

MinixBestanden

Elk volume heeft een standaard indeling:

- boot-blok
- super-blok
- bitmap van de i-nodes
- bitmap van de (data)blokken
- blokken met i-nodes
- blokken met gegevens

Het SUPERBLOK bevat de opmaak van het bestandssysteem op het betrokken volume.

i-nodes
data-blokken
blokken van de bitmap van de i-nodes
blokken van de bitmap van de datablokken
wijzer naar 1e datablok
$\log_2$ (bloklengte / sectorlengte)
maximum afmeting van een bestand
magisch getal
#wijzers -> bitmapblokken van i-nodes
#wijzers -> bitmapblokken van datablokken
nummer van dit volume
i-node van de locale hoofddirectorie
i-node van het 'aanhaak-bestand'
tijd van laatste wijziging
'read-only', 'dirty'-vlaggen
.
.

I-node bevat de attributen van het bestand

<----- 16 bits ----->

bestandssoort en RWX-bits	
identificatie van de eigenaar	
afmeting van het bestand	
tijd van laatste wijziging	
# links	identificatie van de groep
nummer van datablok 0	
nummer van datablok 1	
nummer van datablok 2	
nummer van datablok 3	
nummer van datablok 4	
nummer van datablok 5	
nummer van datablok 6	
nummer van blok van enkele indirectie	
nummer van blok van dubbele indirectie	

Deadlock (Dodelijke omarming)

Introductie met voorbeelden:

1. Verkeersprobleem met 4 rijen
2. T-kruising
3. Processen en hulpmiddelen in ring

(onvolledige) Omschrijving:

Wachten op een gebeurtenis die nooit zal optreden.

Aandachtsgebieden

- Voorkomen
- Vermijden
- Ontdekken
- Herstellen na

Gerelateerd probleem:

- Eindeloos uitstel

Noodzakelijke en voldoende voorwaarden voor het optreden van deadlock

- "Mutex": Processen eisen exclusieve toegang tot een hulpmiddel.
- "Wacht op": Processen bezitten (mutex)-hulpmiddelen en wachten op andere.
- "Niet preemptief": Een (mutex)-hulpmiddel blijft toegewezen tot het proces het vrijwillig afstaat.
- "Ring-wacht": Er bestaat een gesloten keten (ring) van processen waarin elk proces een (mutex-)hulpmiddel bezit dat gevraagd wordt door het volgende proces in de ring.

Deadlock-gevoeligheid van Hulpmiddelen

- CPU
- Geheugen
- Schijf
- Sequentieel randapparaat
- Bestand
- Code
- Data

Welke problematisch?

Voorkomen van deadlock

Voorkomen: een omgeving scheppen waarin deadlock onbekend is.

Hoe: probeer een omgeving te scheppen waarin aan tenminste 1 van de voorwaarden niet wordt voldaan.

- Mutex:
hef de exclusieve toegang tot een hulpmiddel op.
Bv: spooling, herbetreedbare code
- Wacht op:
vraag alle hulpmiddelen tegelijk aan.
- Niet preemptief:
dwing een proces een hulpmiddel terug te geven.
Bijv: cpu-scheduling
- Ring-wacht:
zorg dat er geen ring kan ontstaan.
Bijv: data, aanvragen in volgorde van oplopend rangnummer.

Vermijden van deadlock

Voor sequentiële randapparaten.

Bankiers-algoritme (Dijkstra, 1965)

Een bankier heeft een bepaald aantal guldens beschikbaar om uit te lenen aan een vast aantal klanten. Dat gebeurt volgens een vastgesteld protocol.

Het protocol luidt:

- De klant geeft van te voren op hoeveel hij maximaal zal lenen (maximale claim).
- De klant belooft het geleende bedrag binnen afzienbare tijd terug te betalen.
- De klant heeft geen haast.
- De bankier leent dan en slechts dan een bedrag uit als hij zeker is dat hij elke klant uiteindelijk het gevraagde bedrag zal kunnen lenen.

Dit laatste betekent concreet het volgende:

1. Hij staat een lening toe als er daarna nog tenminste 1 klant die zijn totale claim kan krijgen.
2. Hij laat deze klant schijnbaar het totale geleende bedrag teruggeven en bekijkt of er nu weer tenminste 1 klant is die zijn totale claim kan krijgen. Daarna weer naar 2 tot er geen klanten meer zijn.

Voorbeeld:

In een computersysteem kunnen 2 processen P en Q beschikken over 5 tape-eenheden.

De begintoestand:

	Toegewezen	open claim	Max
P	0	4	4
Q	0	3	3

Beschikbaar: 5

P krijgt 2 eenheden, Q 1 eenheid:

	toegewezen	open claim	Max
P	2	2	4
Q	2	3	3

Beschikbaar: 2

Bekijk de volgende voortzetting:

- P bezet er nog 2
- Q bezet er nog 2
- P bezet er 1, Q bezet er 1

Wat zijn de consequenties?

Dus: de gevolgen van een toewijzing moeten geëvalueerd worden.

Onderscheid:

- Een **veilige** toestand: alle klanten kunnen zeker binnen afzienbare tijd tevreden gesteld worden.
- In tegenstelling tot een **onveilige** toestand waarin dat niet zeker is.

Voorbeeld:

	lening	claim	Max
P	1	3	4
Q	4	2	6
R	5	3	8

Beschikbaar: 2

Alleen Q wordt bediend, daarna bv P en R.
Dus: veilige toestand

Voorbeeld:

	lening	claim	Max
P	8	2	10
Q	2	3	5
R	1	2	3

Beschikbaar: 1

Geen proces kan nog het maximum krijgen.
Dus: onveilige toestand

Samenvatting Bankiers-algoritme

Doe

Als aanvraag > claim dan fout
Als aanvraag > beschikbaar dan wacht
Als veilig dan wijs toe
anders wacht

Veilig-algoritme

1. Wijs schijnbaar toe.
Merk alle processen ?
2. Zoek een proces dat kan "aflopen".
Als niet gevonden dan ga naar 4.
3. Laat gevonden proces alle gealloceerde middelen
schijnbaar terug geven.
Merk proces !
Ga naar 2.
4. Als alle processen !   dan veilig
                                 anders onveilig.

Zwakke punten van het Bankiers-algoritme

- Vereist een vast aantal middelen (problemen bij uitval)
- Gaat (in principe) uit van een vast aantal gebruikers (uithongering)
- Toewijzing "binnen afzienbare tijd" onmogelijk in een real-time-omgeving
- Gebruiker moet maximale eisen van te voren opgeven (onvriendelijk)
- Algoritme kost veel tijd:
als n = aantal processen en m = aantal middelen, dan
aantal operaties = $m \cdot n \cdot n$.

Ontdekken van deadlock

Manier:

Houd allocatie-grafen bij en controleer deze periodiek op de aanwezigheid van ringen.

Herstel na deadlock

Mogelijkheden:

- Beëindig alle processen betrokken bij de deadlock.
- Beëindig steeds 1 proces tot de deadlock opgeheven is.
  - Op grond van prioriteiten
  - Op grond van reeds gebruikte tijd
  - Op grond van: Hoeveel middelen nog nodig tot gereed?
- Ontneem middelen aan bepaalde processen
  - Welke processen?
  - Wat te doen met de geselecteerde processen?